

УДК 796.071.4:378(045)

І.В. ШАПОВАЛОВА

БАЗОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглянуто педагогічні принципи підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання. Проаналізовано вплив педагогічних принципів на професійну підготовку сучасного вчителя фізичного виховання.

Ключові слова: педагогічні принципи, фізична підготовка, фізичне виховання, вища освіта, учитель.

З позиції сьогодення сфера фізичної культури України перебуває на переломному етапі, перспектива її розвитку залежить від багатьох чинників, що мають не лише позитивні, а й негативні наслідки, до яких належить загальноновизнаний факт зниження стану здоров'я населення, зокрема шкільного. Останнім часом зустрічаються випадки, коли діти не оздоровлюються, а навіть умирають на уроках фізичного виховання.

Виходячи з цього, проблема збереження та зміцнення здоров'я людей набула особливої гостроти, тому одним з важливих завдань сучасної вищої освіти є якісна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, спроможних реалізовувати свої професійні зобов'язання в сучасних умовах.

Між сучасними потребами ринку праці та результатами діяльності людей утворився великий розрив, який приводить до замовлення фахівця фізичного виховання, здатного до гармонійного саморозвитку та постійного вдосконалення свого педагогічного мислення, аналізу своєї діяльності. Щоб подолати цю суперечність між вимогами сучасної школи та потребами України у висококваліфікованих фахівцях, необхідно по-новому готувати вчителів фізичного виховання до своєї діяльності, навчати їх з особливою увагою ставитись до здоров'я кожної особистості, вивчаючи її природні особливості.

Слід підкреслити, що важливим аспектом сучасного педагогічного процесу ВНЗ має стати не тільки його активність та динамічність, а й те, що він повинен розвивати у студентів, майбутніх учителів фізичного виховання незалежне креативне мислення, власні погляди на вдосконалення своєї професійної діяльності, на розкриття творчих здібностей, уміння самостійно сприймати знання, аналізувати, встигати за змінами в сучасному соціумі та школі.

На це вказують концептуальні положення, визначені щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Законах України "Про освіту" (1991), "Про вищу освіту" (2001 р.), "Про фізичну культуру" (2011 р.), Концепції Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вибір" на 2012–2020 роки (2011 р.), Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки (2012 р.).

Таким чином, сучасним університетам потрібне таке кадрове забезпечення, яке б могло грамотно управляти процесом професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання, що зумовлює потребу вдосконалення якості професійної підготовки нового покоління фахівців у сучасних умовах. Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання необхідно органічно пов'язувати з такими навчальними дисциплінами, як педагогіка, філософія, психо-

логія, валеологія, анатомія, фізіологія, фізична реабілітація, профілактика травматизму, лікувальна фізична культура. “Відомо, що кожна з цих навчальних дисциплін має свої характерні особливості й закономірності, потребує своїх особливих методів та організаційних форм викладання. Цими питаннями опікуються часткові (предметні, фахові, окремі) дидактики або методики викладання” [9, с. 23].

Стандарти вищої освіти України визначають компетентність фахівця у вигляді освітньо-кваліфікаційної характеристики, в якій відображаються цілі професійної підготовки. Але таких стандартів щодо напряму “Фізичне виховання” на рівні держави поки не існує.

Фундаментальні основи оновлення системи вищої освіти, теоретичні та методологічні засади формування професіоналізму, професійної майстерності та професійної компетентності викладачів ВНЗ розкрито в працях В. Андрущенко, А. Барабанщикова, В. Бондаря, Н. Гузій, О. Гури, О. Дубансенюк, З. Єсаревої, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лозової, В. Лугового, В. Олійника, І. Підласого, Н. Протасової, Т. Сущенко та ін.

Широке коло питань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури розглянули В. Бальсевич, Є. Захаріна, Р. Клопов, А. Конох, Л. Лубишева, Є. Приступа, А. Сущенко, Б. Шиян та ін.

У деяких наукових дослідженнях (Т. Круцевич, Л. Матвєєв, В. Наумчук та ін.) започатковано розв’язання проблеми базових педагогічних принципів. Але аналіз багатьох наукових праць дає змогу констатувати, що проблема підготовки сучасного вчителя фізичного виховання на основі базових педагогічних принципів досліджена недостатньо.

Мета статті – розкрити базові педагогічні принципи підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

На думку І. Драч, “...принцип – це інструментальне відображення педагогічної концепції, що дана в категоріях діяльності, це методологічне відображення пізнаних законів та закономірностей” [1, с. 192].

Узявши за основу сутність змісту педагогічного принципу, ми дійшли висновку, що професійна підготовка вчителів фізичного виховання, хоча і здійснюється в межах єдиного навчального процесу, але, слід зауважити, що сам педагогічний процес професійної підготовки залишається складним і багатогранним, про що свідчать різні чинники їх впливу, необхідність їх поєднання, своєрідність механізмів розв’язання найактуальніших виховних та культурологічних завдань. Тому основною умовою успішного й оптимального функціонування педагогічної системи професійної підготовки вважається дотримання базових педагогічних принципів та закономірностей.

У теорії фізичного виховання аналіз системи принципів підготовки вчителя та їх уніфікація посідають одне з провідних місць, оскільки вони тісно пов’язані з подальшою оптимізацією педагогічного процесу з організації розвитку фізичної культури самих майбутніх учителів.

Тому базові педагогічні принципи ми розглядаємо на підґрунті виконання студентами майбутніх професійних функцій. Для їх виокремлення будемо розглядати базові педагогічні принципи як “...фундаментальні, теоретично обґрунтовані й практично перевірені положення, що мають об’єктивну, реальну природу, відбивають стійкі тенденції та закономірності” [1, с. 192].

Дотримання базових педагогічних принципів у підготовці фахівців фізичного виховання має спрямувати процес професійної підготовки на постійне і неперервне самовдосконалення студентів, на інноваційний пошук шляхів реалізації цього процесу.

У науковій літературі представлена дуже велика варіативність педагогічних принципів. На нашу думку, це пояснюється різним рівнем узагальнення завдань під час здійснення аналізу системи професійної підготовки та певним суб'єктивізмом тих чи інших авторів, що відображає їхню неоднозначну світоглядну позицію.

Ми дійшли такого висновку: щоб сформувати успішного фахівця – вчителя фізичного виховання, морально та психологічно підготовленого до фахової діяльності, необхідно чітко визначити ті основні, базові принципи, без опори на яких неможливо формувати надійну структуру професійної готовності.

Частина науковців приділяє значну увагу формуванню дидактичних принципів. Зокрема, Л. Матвєєв (1991) виділяє тримодульну структуру педагогічних принципів. До першої групи належать ті, які визначають головний напрям фізичного виховання в суспільстві. Це принципи оздоровчої спрямованості виховного процесу. До другої групи так званих методичних принципів фізичного виховання належать загальні закономірності освітньо-виховної діяльності в процесі фізичних занять. Структура цієї групи принципів визначає сукупність нерозривно пов'язаних принципів свідомості й активності, наочності, доступності та індивідуалізації, систематичності. До третьої групи принципів належать специфічні закономірності побудови навчально-виховного процесу. У цю групу входять принципи безперервності, прогресування, циклічності та вікової адекватності впливу [15].

На думку В. Наумчука, побудова системи професійної освіти підготовки фахівців ґрунтується на принципах безперервності освіти, її поступовості, інтегративності, наступності й самоосвіти. Головною ознакою соціально-ефективної системи освіти, що визначає сутність принципу безперервності злиття базової та подальшої підготовки людини до трудової та суспільної діяльності, є єдиний цілісний освітній процес. Крім означених, виділяють принципи, фундаменталізації, системності, науковості, гуманізації, цілісності, моделювання, самостійності [8].

На думку О. Галуса, важливими педагогічними принципами підготовки майбутніх фахівців мають бути такі: єдність навчання та виховання, комплексність, оптимізація, наступність і перспективність, цілеспрямованість, збалансованість теорії та практики, зв'язок з життям, варіативність і диференціація, спеціалізація, систематичність, доступність, наочність, активність і самостійність навчання, єдність колективних та індивідуальних форм.

За загальною гіпотезою дослідниці Є. Захаріної, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури набуває ефективності, якщо в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу створити умови для розвитку професійно важливих якостей, що, на її думку, відбувається на основі застосування аксіологічного, культурологічного, акмеологічного, системного, компетентнісного, здоров'язбережного, професіографічного, рефлексивного та особистісно орієнтованого підходів. Відповідно до сутності змісту професійної підготовки дослідницею обґрунтовано вибір методів навчання майбутніх учителів фізичної культури та форм організації занять у вищих навчальних закладах [3].

З урахуванням результатів сучасних досліджень професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання має три взаємопов'язаних та взаємодоповнюваних підсистеми: проектувальну, процесуальну й результативну, які, на думку А. Сватєєва, повинні “наближати сучасного вчителя до таких складових запрограмованого педагогічного результату, зокрема:

– формування гуманістичного світобачення та мотивів майбутнього вчителя фізичного виховання шляхом поступового визначення філософської, моральної й

професійної позиції в процесі проблемно-центрованого вивчення циклу гуманітарних дисциплін;

– відтворення операційних особливостей учительської діяльності, що виступають засобом інтеріоризації її змісту, організаційних форм і типових виробничих функцій у процесі контекстно орієнтованого засвоєння циклу дисциплін спеціально-практичного блоку, циклу професійної й практичної підготовки;

– стимулювання автодидактичного зростання майбутнього учителя фізичної культури на рефлексивній основі в процесі фізично-педагогічного вдосконалення, самостійної, науково-дослідницької роботи;

– забезпечення гармонійного функціонування психічної й соматичної природи майбутнього вчителя фізичної культури в процесі вивчення фундаментальних дисциплін і проходження ознайомчої та педагогічної практик” [11, с. 30].

Інші дослідники зазначають, що під час професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання треба виходити з напрацьованих теорією та всебічно перевіреною практикою базових принципів свідомості й активності, наочності, доступності та індивідуалізації, систематичності, безперервності, гуманізації, самостійності.

Проведений аналіз уже визначених ученими переліків педагогічних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців, розкриття їхньої значної різноманітності, на нашу думку, свідчить про необхідність дослідження найвагоміших з них, хоча ми не виключаємо, що вони всі є важливими в ланцюзі педагогічного процесу, спрямованого на професійну підготовку вчителя фізичного виховання.

Але останнім часом, на нашу думку, набуває значної актуальності та дослідницької значущості принцип індивідуалізації, за рахунок якого можливе підвищення якості навчального процесу. Цей принцип передбачає знання індивідуальності, тобто того особливого, неповторного світу думок, почуттів, інтересів, що відрізняє одну людину від усіх інших. У сьогоденній педагогіці переважає думка, що для професійної підготовки вчителя фізичного виховання недостатньо професійно-педагогічних знань та вмінь, необхідна в цьому процесі орієнтація на індивідуальність. Утім, “традиційна освіта орієнтується не на особистісні параметри, а на прагматичні цілі виробництва (знання, уміння, навички), які по суті справи призвели до того, що існуюча система освіти погано пристосована до поточних економічних і соціальних умов” [12, с. 5]. На жаль, найчастіше спостерігається авторитарний стиль навчання, який не розкриває особистісних якостей, не сприяє усвідомленню своєї внутрішньої глибини, наявності в собі духовного начала.

На думку дослідника А. Сущенка, “механізмом, що дасть змогу перетворити школу на осередок гармонійного розвитку особистості кожної дитини, може бути психологічний комфорт на основі гуманізації педагогічного процесу.

У такому колективі мало говорять про гуманні стосунки, проте кожний педагог добре знає, хто в класі сумує більше, ніж інші, хто виявляє доброту і чуйність у будь-якій ситуації, хто в антигуманних обставинах поводить себе гідно, хто має великий досвід гуманного ставлення до людей, хто в класі чи школі хворіє і хто й як турбується про нього, в кого і чому знизився особистісний статус; чи привабливі взаємини між педагогами та адміністрацією” [12, с. 30].

У сучасних умовах ми розуміємо, що знання – це не мета, а засіб досягнення іншої мети – розвитку. Цікавими сторонами розвитку особистості є вміння знаходити та користуватися знаннями, поєднувати їх з інтуїцією, аналізувати результати, виправляючи допущені помилки. Такий процес розвитку характеризується ламанням традиційних форм, методів та концептуальних підходів до професійного навчання.

Тому на перший план професійної підготовки сучасного вчителя фізичного виховання виходять, на нашу думку, ті принципи формування індивідуальної лінії розвитку його особистості, які спонукають до самореалізації, самовиховання, які необхідні для становлення особистості. Тільки той учитель, котрий уміє самостійно мислити, самостійно приймати рішення, аналізувати свою професійну діяльність, володіє педагогічною майстерністю, – потрібен сучасній школі.

Важливим, базовим є особистісно орієнтований принцип, за якого навколо особистості майбутнього вчителя фізичного виховання концентруються всі інші пріоритети. Цей принцип ґрунтується на гуманістичних основах самої професійної педагогіки: самоцінності особистості, поваги до неї, врахуванні особливостей її індивідуального розвитку тощо.

Послідовно і ґрунтовно дотримуючись його, професійна підготовка фахівців здійснюється на основі формування такої особистості, яка здатна перетворити майбутню професійну діяльність, шкільний навчальний процес у гру, моделювання життєвих випробувань або перевірку власної готовності учнів до змагань, на законність у спритність, точність, красу і швидкість виконання фізичних вправ, у яких гартується воля і міцнішає здоров'я.

Студенти до такої професійної діяльності мають бути практично підготовленими у ВНЗ, бо розв'язання будь-яких професійних проблем, що виникають, є нестандартними ситуаціями і фахівець має бути готовий до їх вирішення високоморально й практично.

Слід також пам'ятати, що мотиви, інтереси і взаємини сучасних дітей значно змінилися, тому вони потребують нового ставлення до себе з боку педагогів. Унаслідок цього важливим завданням підготовки до професійної діяльності є сформованість у майбутніх учителів фізичного виховання креативного мислення та творчого застосування здобутих знань. У зв'язку з цим, конче необхідне виведення змісту та процесу їхньої професійної підготовки на особистісно-смысловий рівень, що означає: впровадження та моделювання практичних занять з використанням різних нестандартних ситуацій; створення необхідних умов для гармонійного розвитку, доброзичливої атмосфери усім учасникам вузівського педагогічного процесу.

Виходячи з проведеного аналізу базових принципів, з метою забезпечення ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання вважаємо за потрібне виокремити основні складові компоненти визначених нами базових принципів і закономірностей:

- когнітивний компонент, який розвиває наукові знання, мотиваційну діяльність до навчання та інтерес до професійної галузі;
- діяльнісний компонент, що формує вміння та практичні навички;
- результативний компонент, який удосконалює готовність студентів до професійної діяльності, розвиває вміння застосовувати здобуті знання;
- особистісний компонент, який відображає інтелектуальний розвиток студента, здатність до самооцінки та самоконтролю, самоаналізу, розкриває самоорганізованість і особистісну практичну активність.

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто сутність базових принципів професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання, проаналізовано вплив запропонованих педагогічних принципів на професійну підготовку сучасного вчителя фізичного виховання з урахуванням тих змін, що відбуваються у сучасному соціумі та суспільстві. Визначаємо підготовку майбутнього вчителя фізичного виховання як процес гармонійного становлення вільної, естетично красивої й фізично

енергійної особистості, здатної до самоаналізу та саморозвитку, до креативного мислення і творчого застосування здобутих знань у майбутній професійній діяльності.

Список використаної літератури

1. Драч І.І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи : монографія / І.І. Драч. – К., 2013. – 455 с.
2. Захаріна Є.А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи : монографія / Є.А. Захаріна. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 440 с.
3. Захаріна Є.А. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Є.А. Захаріна ; КПУ. – Запоріжжя, 2013. – 40 с.
4. Клопов Р.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту із застосуванням інформаційних технологій / Р.В. Клопов. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – 386 с.
5. Коцан І. Професійна підготовка сучасного вчителя: проблеми і орієнтири / І. Коцан // Вища освіта України. – 2013. – № 2. – С. 13–17.
6. Купчинов Р.И. Физическое воспитание : учебное пособие / Р.И. Купчинов. – Мн. : ТетраСистемс, 2006. – 352 с.
7. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры : учеб. пособ. / Л.П. Матвеев. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 543 с.
8. Наумчук В.І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор / В.І. Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2010. – 160 с.
9. Онкович Г. Медіадидактика вищої школи: український досвід / Г. Онкович // Вища освіта України. – 2013. – № 1. – С. 23–29.
10. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов : учебное пособие / И.П. Подласый. – М. : Владос-Пресс, 2001. – 368 с.
11. Свасьев А.В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А.В. Свасьев ; КПУ. – Запоріжжя, 2013. – 40 с.
12. Сущенко А. Важливий компонент педагогічної майстерності вчителя фізичної культури / А. Сущенко // Фізичне виховання в школі. – 1998. – № 2. – С. 30–35.
13. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання : монографія / Л.П. Сущенко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 442 с.
14. Сущенко Т.І. Методичне забезпечення внутрішкільного управління / Т.І. Сущенко. – Запоріжжя : Коммунар, 1992. – 48 с.
15. Теория и методика физического воспитания / [под ред. Т.Ю. Круцевич]. – К. : Олімпійська література, 2003. – 422 с.
16. Шиян Б.М. Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні та спорті / Б.М. Шиян, О.М. Вацеба. – Тернопіль : Богдан, 2008. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013.

Шаповалова И.В. Базовые педагогические принципы подготовки современного учителя физического воспитания

В статье рассмотрены педагогические принципы подготовки будущих специалистов физического воспитания. Проанализировано влияние педагогических принципов на профессиональную подготовку современного учителя физического воспитания.

Ключевые слова: педагогические принципы, физическая подготовка, физическое воспитание, высшее образование, учитель.

Shapovalova I. Basic pedagogical principles of training the future teachers of physical education

The article discusses the pedagogical principles of training of future specialists of physical education. Analyzed the influence of the principle, for training, future teachers of physical education. Scientists note that during the training of future teachers of physical education must be based on theory established and thoroughly field-proven basic principles of consciousness and activity, visibility, accessibility and individualization, the regularity, continuity, humanization and independence. The analysis of certain scientists lists pedagogical principles of training future professionals showed their considerable diversity, which we believe demonstrates the need for research of this problem. All the principles are important in the chain of the pedagogical process, but in recent years, in our opinion, assumes greater relevance and importance of the principle of individuation research, through which it is possible to improve the quality of the educational process. Important is student-centered approach in which all concentrated around the personality of other priorities. Involvement of basic pedagogical principles in the training of physical education should be directed to the constant and continuous self-improvement, an innovative search. We believe that in the preparation of future professionals should take into account the changes in contemporary society and the system of physical education. Determine the training of future teachers of physical education as a process of forming a free, energetic personality, capable of self-analysis, self-development, to creative thinking and creative application of the knowledge gained.

Key words: *pedagogical principles, physical training, physical education, higher education, teacher.*